

Persoonsvorming, een complex begrip!

Hoe denkt de vakwereld hierover?

Je hoeft maar een onderwijsgerelateerd tijdschrift of website te openen en de kans is groot dat je het woord persoonsvorming erin leest. Veel mensen hebben er op dit moment een mening over. Wat persoonsvorming precies is, blijkt voor veel mensen lastig onder woorden te brengen. Om daarin verandering te brengen, heeft de auteur een onderzoek gedaan naar wat de mensen in het veld onder persoonsvorming verstaan. Een uitwerking.

TEKST MAX VAN BOXEL

Een theoretische afbakening van het begrip is voor wetenschappers en beleidsmakers belangrijk. Maar nog belangrijker is om te weten hoe het begrip persoonsvorming wordt geïnterpreteerd door de vakleerkrachten. Zij zijn namelijk degenen die dit lastige en veel beschreven begrip moeten vertalen naar de praktijk. Voor mijn master-thesis heb ik onderzocht hoe acht vakleerkrachten bewegingsonderwijs het begrip persoonsvorming interpreteren met betrekking tot hun vak.

Aanleiding

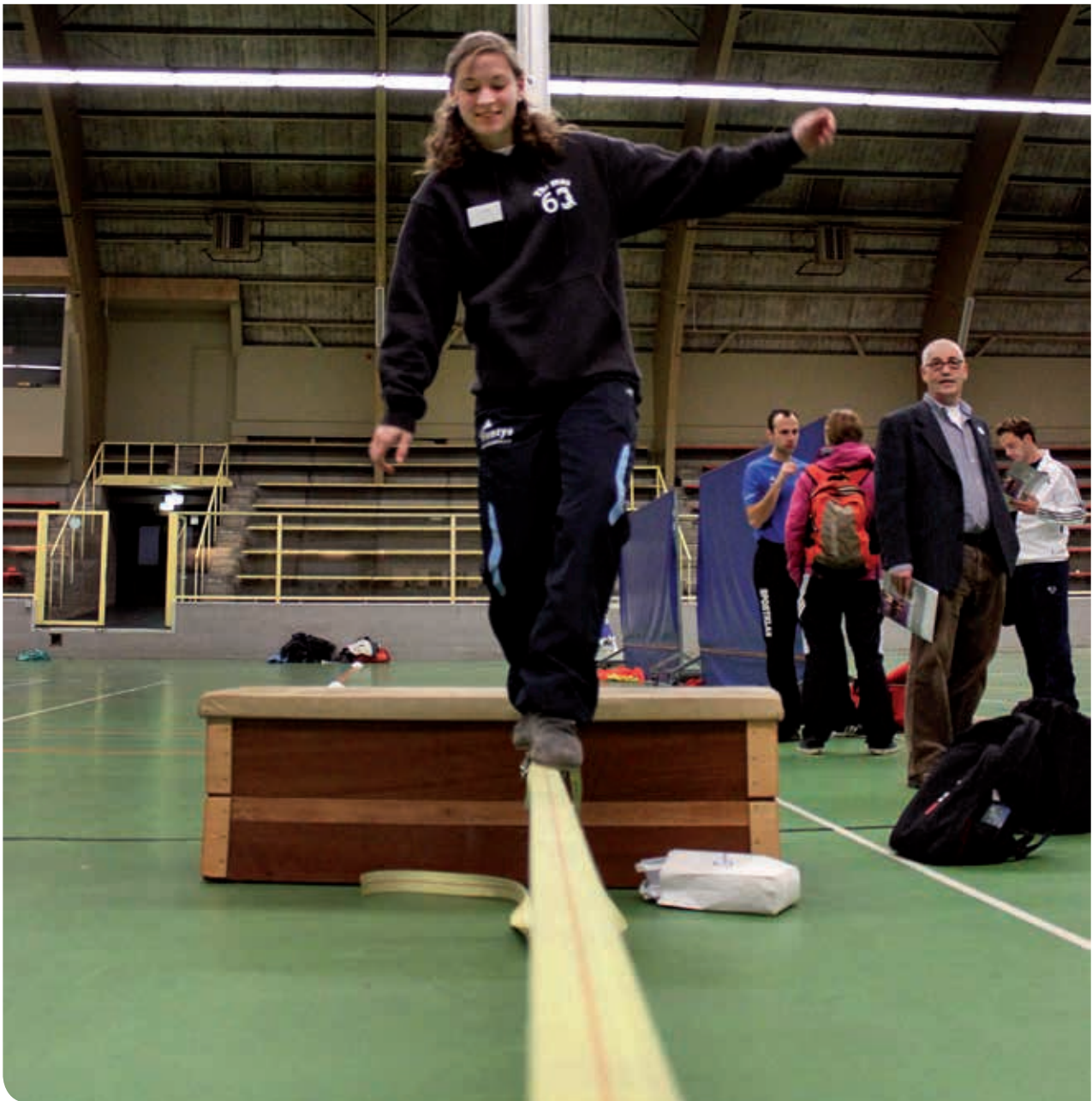
Persoonsvorming is een hot item in onderwijsland. Voor alle leeftijden en alle vakken is er veel aandacht voor het begrip persoonsvorming. Een van de oorzaken van deze aandacht is het verschijnen van het adviesrapport *Ons onderwijs2032* in januari 2016. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) deed een onderzoek naar de invulling van het toekomstige onderwijs. De hoofdvraag in dit onderzoek was: 'Wat moeten de kinderen die in 2014 geboren worden, als ze 18 jaar later (in 2032) van school komen, kunnen om te functioneren in de maatschappij?'. Iedereen die wilde kon zijn mening over deze vraag geven op verschillende platformen. Al die input is samengebracht tot een adviesrapport dat in januari 2016 gepresenteerd werd. Motivatie, inspiratie en ruimte zijn in het advies van het platform onderwijs2032 kernbegrippen voor het onderwijs van de toekomst. Leerlingen moeten werken aan persoonlijke ontwikkeling en er moet, naast een vaste kern van kennis, ruimte zijn voor verdieping

en verbreding op basis van de capaciteiten en interesses van leerlingen. De persoonsvorming van leerlingen zou naast kennisontwikkeling en maatschappelijke toerusting een van de drie hoofddoelen van het toekomstige onderwijs moeten zijn. Theoretisch zijn deze drie hoofddoelen van elkaar te onderscheiden. In de praktijk blijkt er echter veel overlap tussen de drie doeldomeinen (Biesta, 2015).

In het adviesrapport is te lezen dat deze drie hoofddoelen gelden voor alle vakgebieden in het Nederlandse onderwijs. Het bewegingsonderwijs heeft ondertussen een vaste plaats verworven in het Nederlandse curriculum. Persoonsvorming zou dus ook een van de drie hoofddoelen van het bewegingsonderwijs zijn. De KVLO heeft deze trend ook opgemerkt. In het LO-magazine zijn dan ook al meerdere artikelen verschenen waarin over persoonsvorming in het bewegingsonderwijs wordt geschreven (zie o.a. *Lichamelijke Opvoeding* jaargang 104, editie 9 en jaargang 105 editie 2 en 3). In het artikel: "*LO in 2032: een onmisbare noodzaak (2)*" schrijven Klaassen en Rijnstra dat uit een ledenpeiling blijkt dat veel vakleerkrachten vinden dat het bewegingsonderwijs geschikt is om meer aandacht aan persoonsvorming te besteden.

Persoonsvorming, een diffuus begrip

Over de invulling van kennisontwikkeling en maatschappelijke toerusting voor ons vak bestaat een zekere consensus (zie bijvoorbeeld LO-magazine jaargang 105 editie 2, p. 44). Kennisontwikkeling vertaalt zich in het aanleren van bewegingsvaardigheden en het bijbrengen van sportgerelateerde kennis, dit

▲ *uitdaging zoeken*
(foto Hans Dijkhoff)

domein is handelingsgericht. Bij maatschappelijke toerusting gaat het meer om het overbrengen van normen en waarden en de inwijding in de sportcultuur. Over de term persoonsvorming bestaat in de vakwereld echter veel onduidelijkheid en discussie. Ondanks die onduidelijkheid wordt de term in veel formele en informele teksten gebruikt. De theoretische afbakening van het begrip blijkt lastig en dat maakt dat een concrete definitie vaak niet gegeven wordt. Niet alleen in de vakwereld blijkt het een lastig af te bakenen begrip. Ook experts in de (onderwijs)wetenschappelijke wereld zijn het vaak met elkaar oneens over de betekenis van het begrip persoonsvorming en de invulling hiervan in het onderwijs. Zo zijn er voor het begrip persoonsvorming veel verschillende synoniemen in gebruik, onder andere: persoonlijke ontwikkeling, persoonlijke vorming, identiteitsvorming, individuatie, identiteitsontwikkeling, zelfactualisatie, ontplooiing, zelfontplooiing, subjectwording en subjectificatie. Iedere term heeft zijn eigen nuances, gefundeerd op

(kleine) verschillen in visie.

Het doel van mijn onderzoek was niet om mij te gaan mengen in deze discussie en te pogen een definitie van persoonsvorming voor het bewegingsonderwijs te geven. Wat mij betreft is het veel interessanter om te onderzoeken hoe het begrip persoonsvorming door de vakwereld geïnterpreteerd wordt. Dat geeft namelijk een indicatie van de wijze waarop de term in de vakwereld wordt geadapteerd. Als de term persoonsvorming in een beleidsdocument of -advies gebruikt wordt weet de schrijver namelijk nooit hoe zijn idee overkomt op de lezer. Het is dus zeer waardevol om te weten hoe het diffuse begrip persoonsvorming door de vakwereld geïnterpreteerd wordt.

Om dit onderzoek te kunnen doen was toch een beknopte beschrijving van het begrip nodig. De volgende beschrijving is gemaakt op basis van het adviesrapport, het begrippenkader van Gert Biesta en andere literatuur. "Persoonsvorming in het bewegingsonderwijs krijgt vorm door middel van

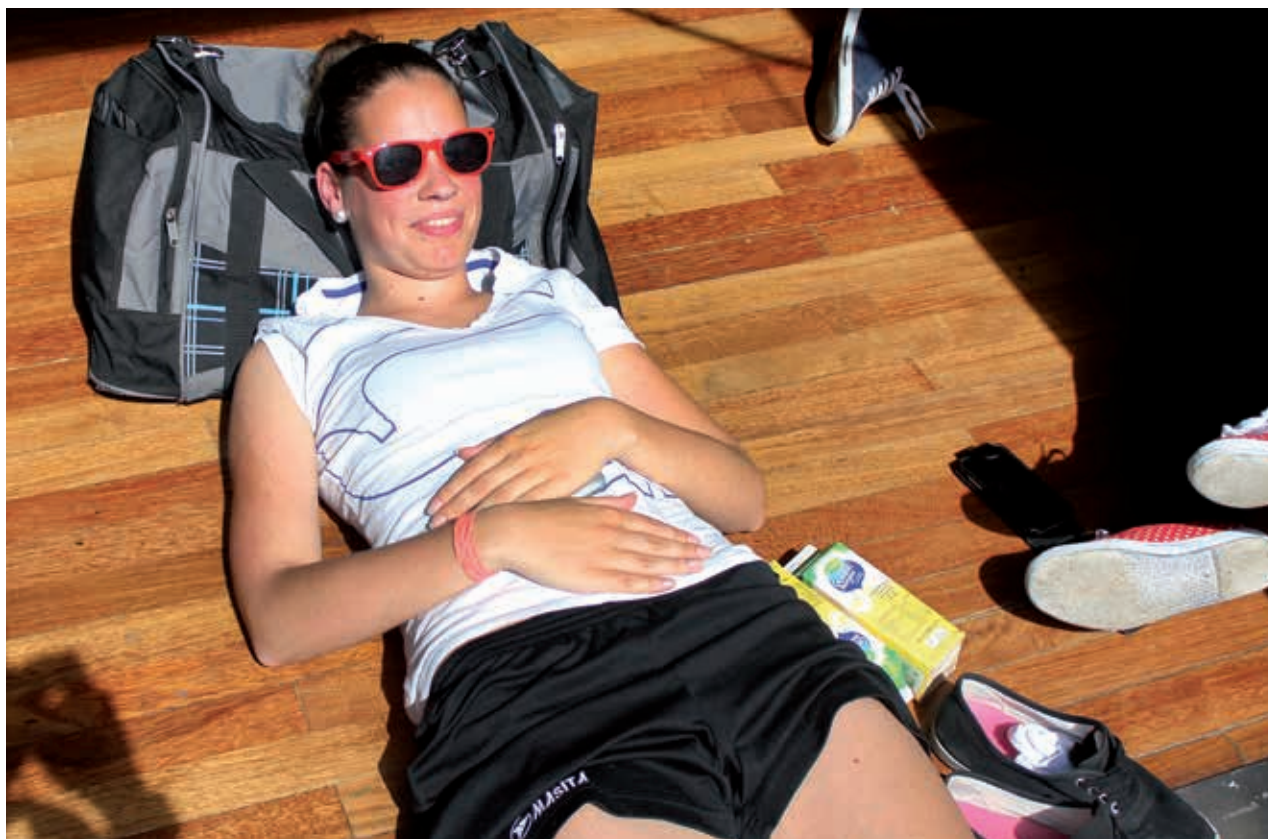
bewegingsactiviteiten waar de leerlingen veel keuzes kunnen maken en verantwoordelijkheid kunnen nemen, waarbij veel zelfstandigheid vereist is en er gereflecteerd wordt op activiteiten. De creativiteit van leerlingen wordt gestimuleerd en leerlingen mogen fouten maken. Dat alles vindt plaats in activiteiten die aansluiten bij de belevingswereld van het unieke individu. De lessen geven (impliciet) antwoord op vragen als: Wat voor type mens ben ik? Wat voor type sporter/beweger ben ik? Van welk type (bewegings)activiteiten word ik blij/gelukkig? Wat vind ik belangrijk aan/in sport? Wat zijn op gebied van bewegen en sport mijn sterke en zwakke kanten? Hoe ben ik en hoe kan ik dat uitdrukken?" Belangrijk om hierbij te vermelden is dat het hier niet gaat om een universele beschrijving, maar om mijn beschrijving van begrip persoonsvorming. Dit wordt door anderen weer anders opgevat. Het onderzoek, dat ik deed voor de master pedagogische wetenschappen aan de Vrije Universiteit Amsterdam, was een exploratieve kwalitatieve studie. Ik heb hiervoor acht vakleerkrachten bewegingsonderwijs in het primaire onderwijs geïnterviewd. Van de participanten waren er vier werkzaam in het openbare primaire onderwijs en vier op een traditionele vernieuwingschool. Er zijn vijf mannelijke en drie vrouwelijke vakleerkrachten met een gemiddelde leeftijd van 35 jaren ($SD = 10$ jaren) geïnterviewd. Alle participanten hadden de academie voor lichamelijke opvoeding gevolgd waarvan zes in Amsterdam, een in Zwolle en

▼
werken aan je innerlijke rust (foto Anita Riemersma)

een in Tilburg. Het gemiddelde aantal jaren werkervaring was 10 jaren en zes maanden ($SD = 8$ jaren en 8 maanden). Alle scholen waren gevestigd in Amsterdam en omgeving. In de interviews werd getracht om erachter te komen hoe de participanten het begrip persoonsvorming interpreteren. Omwille van de gewenste diepgang en de haalbaarheid van de studie is er gekozen voor deze relatief kleine steekproef.

Uitkomsten

Alle deelnemende vakleerkrachten geven aan dat ze de persoonsvorming van hun leerlingen belangrijk vinden in hun lessen. De meest genoemde invulling is het omgaan met winst en verlies¹ "... omgaan met winst en verlies vind ik ook heel erg bij de persoonsvorming passen, het zegt toch veel over iemands persoonlijkheid". Toch blijkt uit de resultaten dat de manier waarop het begrip door de vakleerkrachten geïnterpreteerd wordt sterk verschilt. Enkele vakleerkrachten zijn zeer bewust bezig met de persoonsvorming van hun leerlingen, anderen zouden niet zo goed weten hoe ze dat zouden moeten doen. Ook blijkt dat het begrip persoonsvorming door verschillende vakleerkrachten zowel theoretisch als praktisch moeilijk te onderscheiden is van maatschappelijke toerusting ("O: Denk je dat er hier op school veel aandacht is voor persoonsvorming? P: Ja, ... we zijn ook een vreedzame school en daar wordt ook heel veel gedaan met hoe jij kan staan in de maatschappij en wat je kan betekenen voor de maatschappij en hoe je met elkaar omgaat"). Bijna alle participanten geven aan dat ze behoefte hebben aan meer houvast omtrent

de invulling van persoonsvorming in hun lessen bewegingsonderwijs. (“... Ik zou niet weten waar ik meer hierover zou moeten vinden”)

Voor het vormgeven van persoonsvorming in de lessen bewegingsonderwijs geven de participanten aan dat het lastig is om een concrete activiteit te noemen die de persoonsvorming van de leerlingen zou stimuleren. Coöperatieve werkvormen zouden volgens de vakleerkrachten nog het dichtst in de buurt komen. De vraag is echter of het doel van coöperatieve werkvorming niet meer in het domein maatschappelijke toerusting ligt. Het leerkrachtgedrag zou volgens de participanten veel belangrijker zijn dan een specifieke activiteit. Het voeren van een gesprek met de leerlingen in de lessen zou een belangrijke stimulans zijn voor de potentiële (bewuste) persoonsvorming. Eén op één gesprekken zijn daarbij waardevoller dan groeps gesprekken. Een belangrijke beperking die hierbij gegeven wordt is dat het voor- en nabespreken van activiteiten ten koste gaat van de beweegtijd, die al schaars gevonden wordt. Ook werd aan de participanten gevraagd of ze de persoonsvorming van hun leerlingen als expliciet doel van hun vak zien. Het antwoord op deze

Tevens kan geconcludeerd worden dat er veel vakleerkrachten zijn die graag meer bewust met de persoonsvorming van hun leerlingen bezig zouden willen zijn, maar niet goed weten hoe ze dit moeten doen.

vraag blijkt tweeledig te zijn. De helft van de participanten heeft persoonsvorming expliciet in zijn doelen opgenomen of zou dat in de toekomst willen (“Als er een school is waar aan persoonsvorming wordt gewerkt dan is dat hier! Dat durf ik wel te zeggen. Er zijn niet veel scholen die zo extreem verkondigen dat dat het belangrijkste punt is van mijn vak.”). De andere helft vindt persoonsvorming meer een impliciet doel van het vak dat een gevolg is van goed bewegingsonderwijs (“Ik denk dat het meer een gevolg is en ik denk niet dat het per se uhm... voor het vak bewegingsonderwijs gesteld moet worden als doel, maar meer als doel op zich, ook waar je in de klas aan werkt, persoonsvorming zit hem in zo veel dingen”). Een beperking die hierbij gegeven wordt is dat persoonsvorming zich moeilijk laat vangen in concrete, specifieke en meetbare doelen. Hierdoor is het lastig om persoonsvorming als doel te funderen. Tot slot werd gevraagd hoe de visie omtrent persoonsvorming van de participanten gevormd is. Geen van de vakleerkrachten geeft aan dat ze het idee hebben dat hier op de ALO veel aandacht voor is (“aandacht voor de persoonsvorming van mijn leerlingen, dat is wel iets dat ik heb gemist in de hele opleiding”). Ze geven allen aan dat ze dat wel gemist hebben in hun opleiding. Persoonlijke

interesses en bijscholingen blijken belangrijker te zijn bij het vormen van hun visie omtrent persoonsvorming. Enkele participanten geven aan dat ze niet weten hoe hun visie omtrent dit onderwerp vorm heeft gekregen.

Conclusie

Als de verdeeldheid in interpretatie van het begrip persoonsvorming (ook landelijk) zo groot is als deze studie doet vermoeden, dan moet voorzichtig worden omgegaan met uitkomsten van vragenlijstonderzoek zoals gedaan door de KVLO Klaassen & Rijpstra, 2016). Als de ene vakleerkracht namelijk maatschappelijke toerusting bedoelt bij persoonsvorming en de andere meer denkt vanuit de (zelf)ontplooiingsgedachte, dan kunnen ze beide zeggen dat ze persoonsvorming belangrijk vinden terwijl ze iets totaal anders bedoelen. Het is tevens belangrijk dat in de praktische implementaties van het adviesrapport van het platform Onderwijs2032 heel duidelijk wordt omschreven wat persoonsvorming, specifiek voor het bewegingsonderwijs, inhoudt.

Tevens kan geconcludeerd worden dat er veel vakleerkrachten zijn die graag meer bewust met de persoonsvorming van hun leerlingen bezig zouden willen zijn, maar niet goed weten hoe ze dit moeten doen. De vakwereld heeft mogelijk behoefte aan meer bijscholingen met als onderwerp de persoonsvorming van hun leerlingen. Ook een handreiking met praktische tips zou de vakwereld kunnen helpen.

Daarnaast zou op de verschillende ALO's zou meer aandacht besteed kunnen worden aan het begrip persoonsvorming om toekomstige vakleerkrachten meer houvast te geven bij het vormgeven van (bewuste) persoonsvorming van de leerlingen in hun lessen. Studenten zouden zich op die manier meer bewust kunnen worden van het feit dat bewegingsonderwijs meer is dan alleen het aanleren van bewegingsvaardigheden (kennisontwikkeling) en het bijbrengen van normen en waarden (maatschappelijke toerusting).

Hoe er aandacht gegeven moet worden aan de persoonsvorming van leerlingen in het bewegingsonderwijs is een lastige en weinig onderzochte vraag. Vervolgonderzoek naar deze specifieke vraag is wenselijk om hier meer gefundeerde uitspraken over te kunnen doen.

Op de website staat onder Magazine/uitgebreid dit verhaal met een voorbeelduitwerking van een van de participanten.

Max van Boxel MSc is vakleerkracht bewegingsonderwijs op de Alexander Roozendaalschool in Amsterdam (Stichting Viertaal). Ben je geïnteresseerd in een volledige versie van zijn onderzoek, dan kun je een e-mail sturen.

Noot

1 Schuingedrukte tekst zijn citaten van de participanten. O staat voor onderzoeker en P voor participant.

Literatuur

Biesta, G. J. J. (2015). *Het prachtige risico van onderwijs*. Culemborg: Phronese.

Platform Onderwijs2032 (2016). *Ons onderwijs2032. Eindadvies*. Den Haag: Platform Onderwijs2032. Verkregen van <http://onsonderwijs2032.nl/wp-content/uploads/2016/01/Ons-Onderwijs2032-Eindadvies-januari-2016.pdf>

Contact

maxvb90@hotmail.com

Kernwoorden

Persoonsvorming, interpretatie